

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН СУБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНОГО РИНКУ: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Одними з найбільш складних і дискусійних в економічній науці та практиці залишаються питання, пов'язані з необхідністю втручання держави у соціально-економічні процеси, виявленням форм і способів регулювання. Потребують глибокого осмислення тенденції скорочення державних функцій [4], поширення діапазону ринкових важелів впливу на розвиток взаємовідносин економічних агентів у конкурентному середовищі, обумовлені глобалізаційними процесами світового господарства. Сучасний ринок не має тих інститутів, які були б в змозі замінити функції держави, що відповідають за регулювання та моніторинг системи господарських взаємовідносин, зокрема, відносин між суб'єктами ринку електричної енергії. Актуалізуються методологічні питання раціонального застосування принципів і теорій державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку (далі - ДРВСЕР) в період його реформування з урахуванням особливостей організаційних зв'язків, характерних способів та інструментів регулюючого впливу з боку держави відповідно до структурно-функціональної організації енергоринку.

Споживання електроенергії в Україні в 2012 р. з урахуванням технологічних втрат у мережах зросло на 0,4%, або на 764,4 млн. кВт*год, порівняно з 2011 р. і склало 188 млрд. 436,1 млн. кВт*год. Споживання електроенергії без урахування технологічних втрат в 2012 р. знизилося на 0,01%, або на 20,9 млн. кВт*год і дорівнювало 150 млрд. 747,4 млн. кВт*год [24]. Конкретизуючи суб'єктів споживання, необхідно зауважити, що промисловий сектор країни в 2012 р., в порівнянні з 2011 р. без урахування технологічних втрат скоротив споживання електроенергії на 3%, що склало 70

млрд. 789,3 млн. кВт*год, споживання електричної енергії населенням країни збільшилося на 4,7% і дорівнювало 40 млрд. 274,7 млн. кВт*год в 2012 р., комунально-побутовими споживачами – на 1,2%, до 18 млрд. 548,3 млн. кВт*год. Така динаміка вимагає від державних органів активних дій та розробки відповідних заходів, спрямованих на побудову ефективної системи відносин між суб'єктами енергоринку з метою оновлення інституцій та поглиблення наукової обґрунтованості методологічних основ державного регулювання.

Підвищення значущості процесу ДРВСЕР обумовлює перегляд діючих функцій держави у цій сфері та умов їх здійснення, зокрема удосконалення організаційно-функціональної структури електроенергетичного ринку України. Вивчення ролі держави у побудові господарських взаємовідносин, визначення місця державного регулювання у формуванні ринкової економічної системи висвітлено в роботах: О. Беляєва [5], Л. Дідьківської [4], В. Єфімова [17], Н. Кузьминчук [18], С. Степаненка [19], Г. Третяк [20] та ін. Дослідженню окремих аспектів організації державного регулювання ринків електроенергії, питань ціноутворення та забезпечення ринкової рівноваги, проблемам переходу від монополії до конкурентного ринку присвячені роботи таких вчених-економістів: В. Баранніка [21], С. Єрмілова [22], А. Праховника [23], Б. Слупського [9-11], А. Туkenова [7], І. Франчука [12-14] та ін. Проте залишаються невирішеними питання щодо виявлення особливостей державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку відповідно до організаційних та функціональних ознак, упорядкування методологічної бази. Тому, метою роботи є:

визначення особливостей функціонування електроенергетичного ринку України та побудова його організаційної структури;

характеристика ключових ознак процесу організації державного регулювання міжсуб'єктних відносин;

формування принципів ДРВСЕР на основі інституційного підходу;

визначення ролі держави у регулюванні економічних взаємовідносин як основи формування принципів ДРВСЕР відповідно до еволюційних поглядів в межах економічних концепцій та теорій;

створення структурно-функціональної моделі ДРВСЕР на основі систематизації методичного підґрунтя.

ДРВСЕР має свою організаційну структуру та логіку. Організаційна структура функціонування електроенергетичного ринку України представлена на рис. 1. Систематизація груп суб'єктів енергоринку відповідно до сфер діяльності: виробництва, постачання, передачі й диспетчеризації з виділенням споживачів роздрібного електроенергетичного ринку як кінцевої ланки в ланцюгу купівлі-продажу електричної енергії та ДП «Енергоринок» в ролі ключового гравця ринку; побудова організаційних зв'язків між учасниками шляхом встановлення товарно-грошових потоків сприяють визначенню впливу держави на діяльність суб'єктів енергоринку як основи формування логіки державного регулювання (рис. 2).

Ефективність ДРВСЕР залежить від повноти й оптимальності організації, що включає концептуальні основи й формування практичних завдань, гармонізацію функцій її структурних компонентів відповідно до мети державного регулювання. Поняття організації як процесу означає, з одного боку, внутрішню впорядкованість, узгодженість взаємодії диференційованих і автономних частин цілого, обумовлені його будовою, а з іншого боку, сукупність дій, що ведуть до утворення й вдосконалення взаємозв'язків між її складовими [1].

Аналіз закономірностей, які покладено в основу функціонування енергоринку та визначають характер взаємодії його компонентів, дозволяє визначити ключові ознаки організації ДРВСЕР, що наведено на рис. 3. Основою організації державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку є: спрямованість, упорядкованість, координація, відкритість, організаційна культура, комплексність, адаптованість,

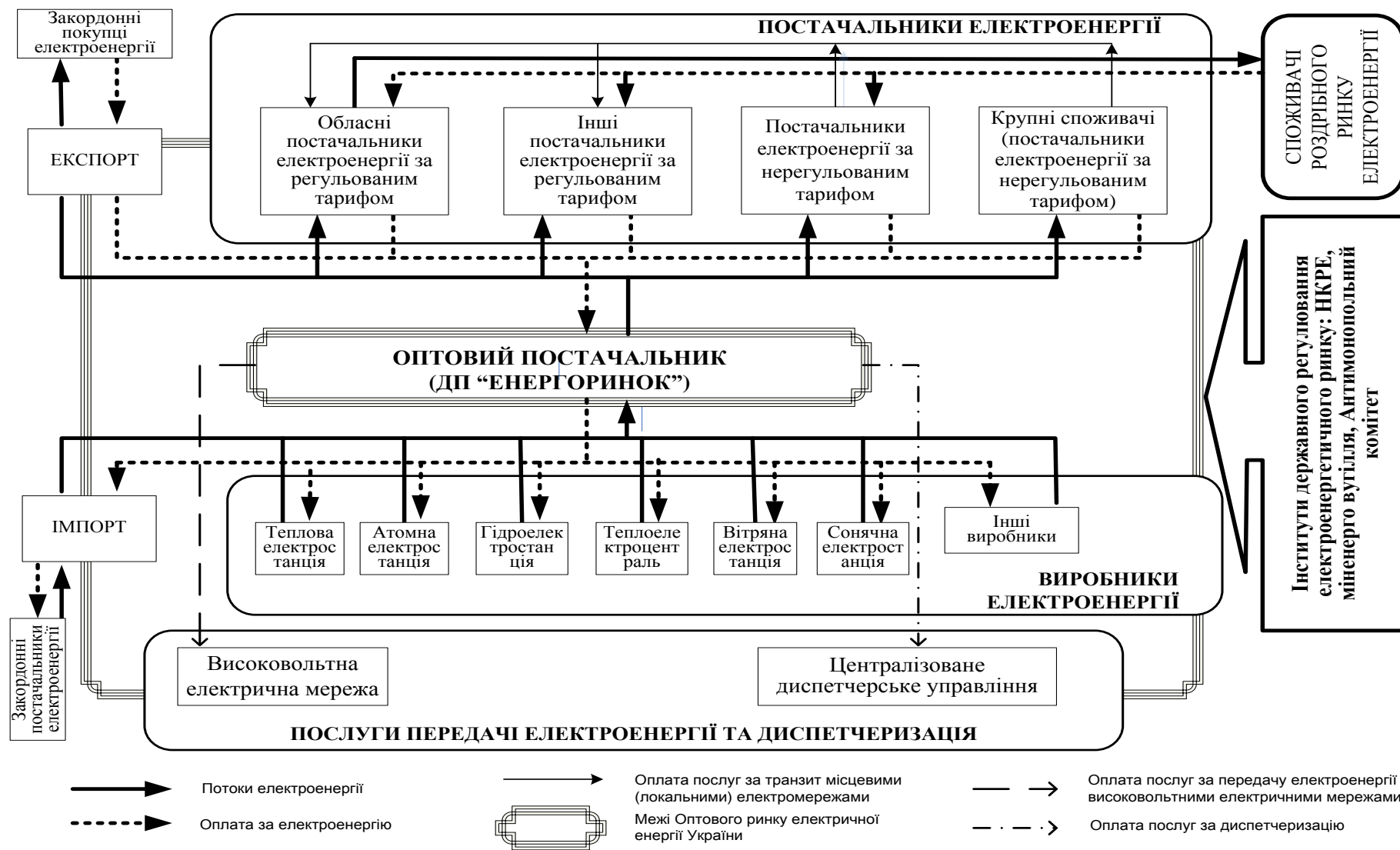

Рис. 1. Структурно-функціональна організація оптового ринку електричної енергії України

Примітка: складено автором на основі [16].

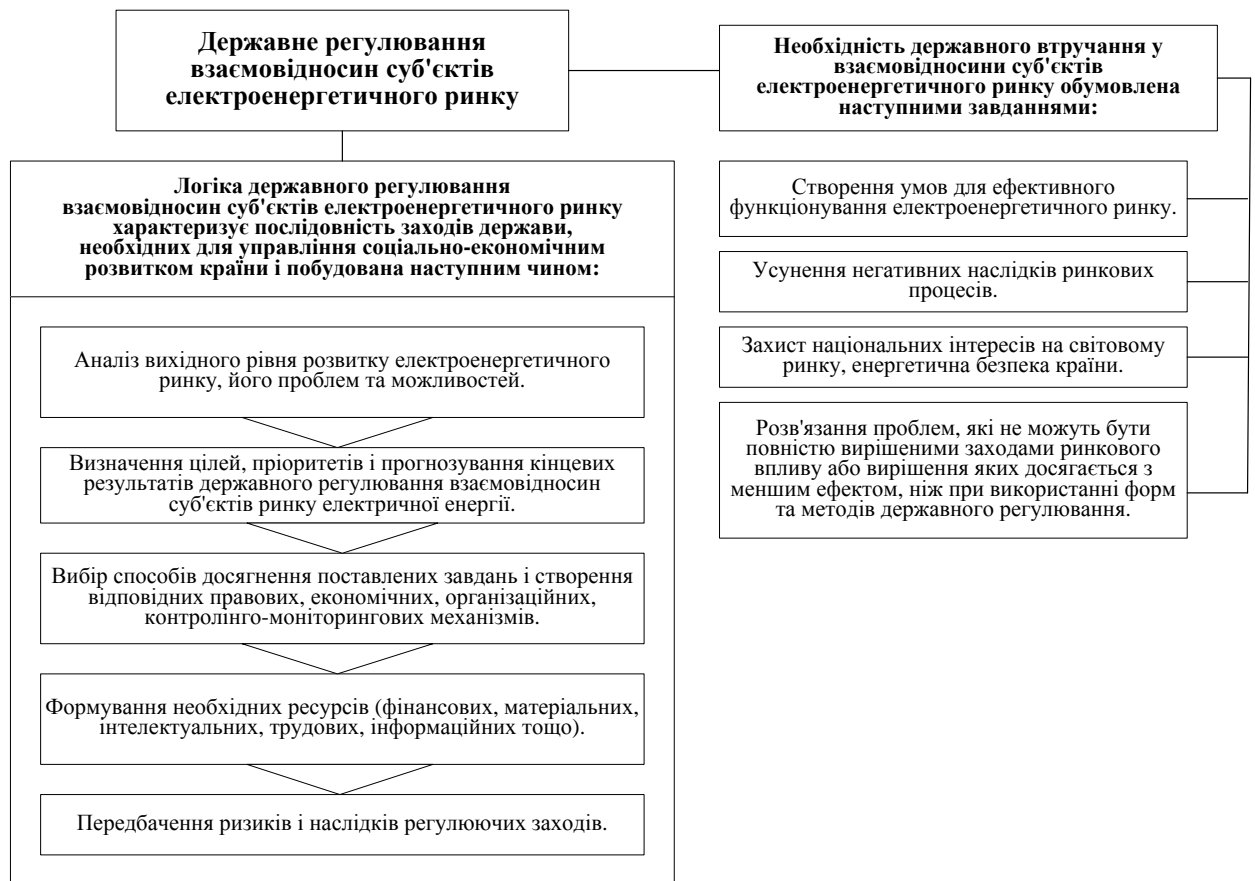

Рис. 2. Визначення впливу держави на діяльність суб'єктів електроенергетичного ринку як основи формування логіки державного регулювання

Примітка: складено автором на основі [4].

складність, пріоритетність, стійкість. Стійкість, як найбільш змістовна ознака організації ДРВСЕР, характеризується прозорістю системи взаємовідносин та гнучкістю у реагуванні суб'єктів енергоринку на вплив регулюючих органів; досягається шляхом здійснення оперативного й стратегічного планування, що забезпечує ефективний розвиток системи державного регулювання.

Методологічним підґрунтям організації ДРВСЕР є визначення принципів, концепцій і теорій, які обумовлюють необхідність систематизації учасників ринку і формування логічних зв'язків між всіма елементами організаційної структури. На основі інституційного підходу сформовано принципи ДРВСЕР, що наведено на рис. 4.

Мета – формування комплексу заходів з боку державних органів, які офіційно задекларовані, мають конкретну спрямованість і розроблену систему стимулювання учасників електроенергетичного ринку та забезпечують процес державного регулювання. Ключовими ознаками організації державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку є:

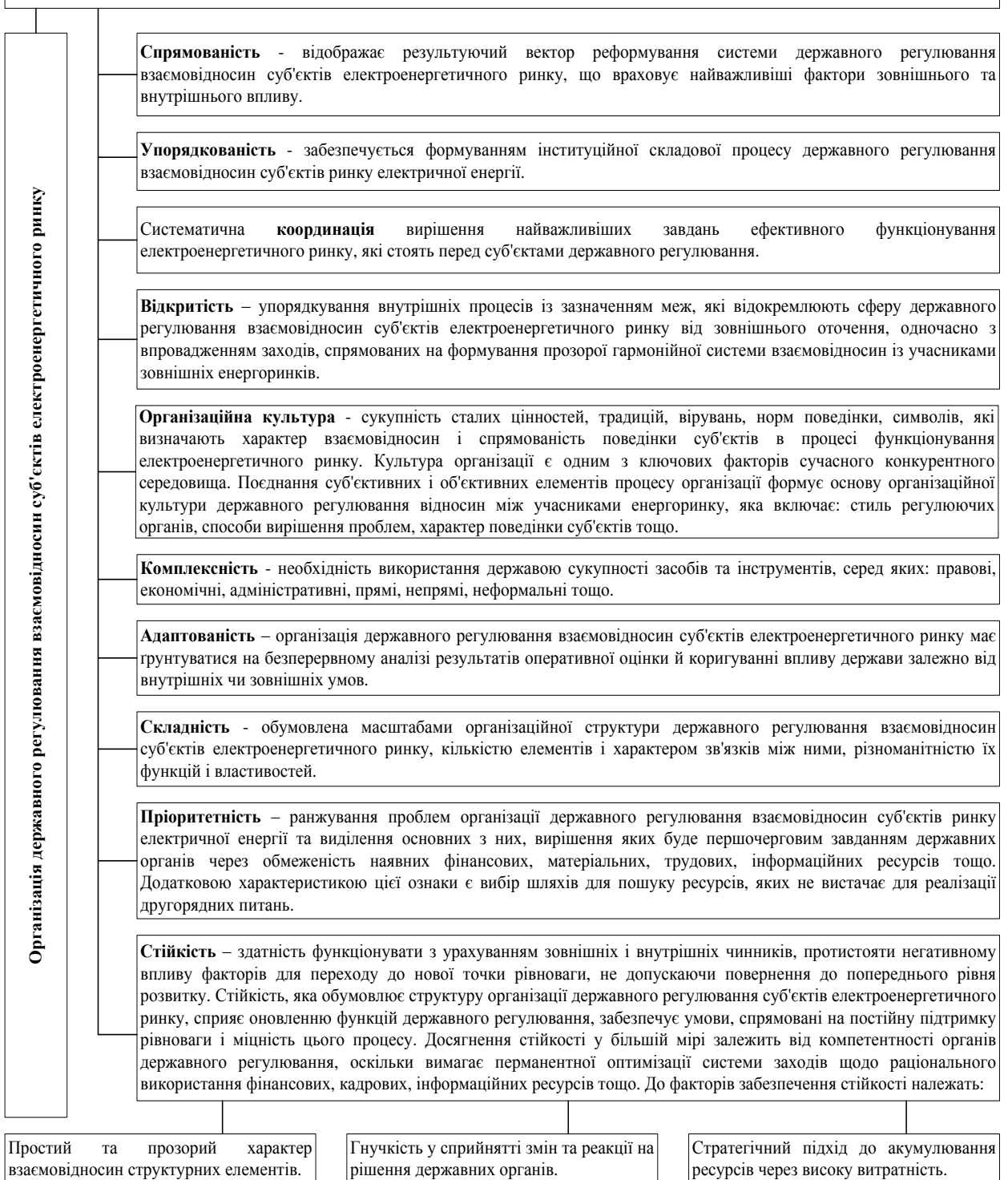

Рис. 3. Ключові ознаки організації державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку

Примітка: складено автором на основі [4, 25-26].

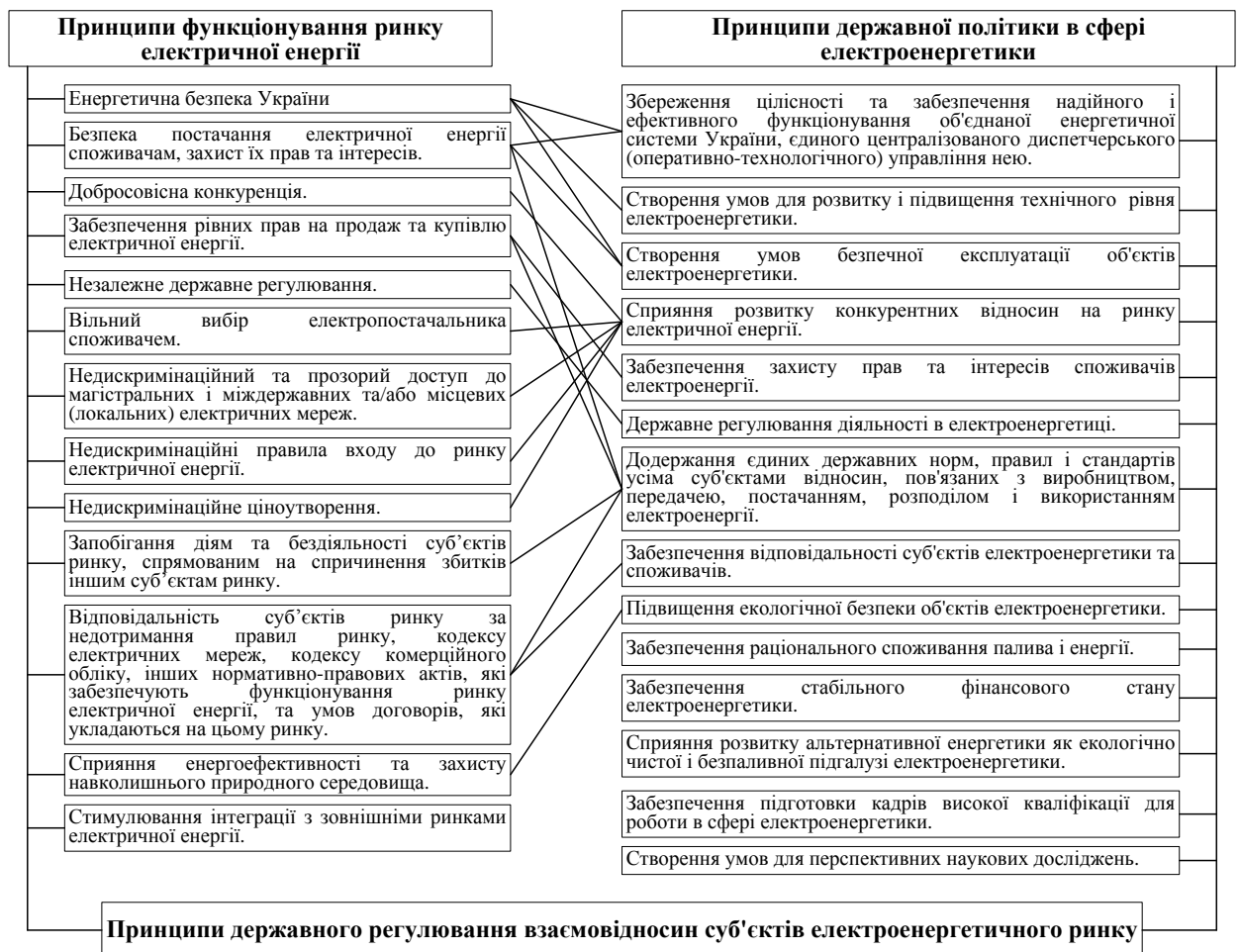

Рис. 4. Структурно-логічний аналіз формування принципів державного регулювання взаємовідносин суб'єктів ринку електричної енергії

Примітка: складено автором на основі [2-3].

Відповідно до принципів, на яких ґрунтується регулювання ринку електричної енергії і формуються основи державної політики електроенергетичного комплексу, фундаментальний базис процесу ДРВСЕР має включати наступні положення: енергетична безпека країни, збереження незалежного державного регулювання, сприяння розвитку конкурентних відносин на ринку електричної енергії, приведення державних норм і стандартів до єдиних вимог, виходячи із недискримінаційного характеру їх виконання тощо. Державна політика електроенергетики враховує стратегічні напрями розвитку, які включають тенденції використання альтернативної енергії, підвищення кваліфікаційного рівня кадрового забезпечення галузі,

створення сприятливого клімату для наукових досягнень тощо, які поширюють перелік факторів підвищення ефективності ДРВСЕР.

Формування принципів ДРВСЕР визначає вектор розвитку міжсуб'єктних відносин учасників вітчизняного ринку електричної енергії, забезпечує їх конструктивний характер, сприяє розв'язанню конкретних завдань, досягненню певної мети в інтересах всіх діючих груп ринку. Визначення ролі держави у виділенні принципів ДРВСЕР в світі еволюції поглядів відомих економічних шкіл та теорій (табл. 1) обумовлює концептуальне підґрунтя ДРВСЕР.

Проблеми взаємовідносин між суб'єктами ринку є актуальними в контексті державного регулювання, починаючи з появи перших економічних теорій, про що свідчить узагальнююча характеристика шкіл, наданих в табл. 1. Систематизація підходів до визначення ролі держави в становленні регулюючого впливу на діяльність економічних агентів ринку відповідно до застосування її функцій дозволяє виділити положення у світі еволюції поглядів представників теорій та шкіл, які можуть бути покладені в основу формування принципів ДРВСЕР.

Протягом майже п'яти століть за оцінками відомих економічних шкіл роль держави у регулюванні господарських відносин суспільства постійно змінювалась від мінімізації участі держави в економічному житті зі збереженням окремих функцій до обґрунтування активного втручання з боку державних органів у діяльність суб'єктів ринку.

Ідея сприяння розвитку міжнародних відносин економічної діяльності підтримується представниками економічних шкіл або не знаходить категоричної відмови в межах конкретної теорії. Саме цей підхід актуалізується в контексті ліквідації бар'єрів зближення електроенергетичних ринків у міжнародному просторі.

В період розквіту меркантилізму з'являються перші ідеї щодо необхідності закріплення впливу держави на економічне життя шляхом

Таблиця 1 - Роль держави у регулюванні взаємовідносин суб’єктів електроенергетичного ринку у світі еволюції поглядів відомих економічних шкіл і теорій

Назва теорії, період формування, представники	Суть теорії	Роль держави у формуванні регулюючого впливу на взаємовідносини суб’єктів електроенергетичного ринку щодо застосування її функцій
Період первинного накопичення капіталу як передумова виникнення державного регулювання взаємовідносин суб’єктів ринку, XVI-XVII ст.	Період характеризується зародженням мануфактур, розширенням зовнішніх та внутрішніх ринків, інтенсифікацією грошового обігу. Відбувається процес створення в Європі національних держав, що зумовило істотні зміни у господарському житті і формуванні відносин між суб’єктами господарювання, які сприяли появі різних економічних течій і шкіл.	
Меркантилізм, XVII-XVIII ст., Т. Манн, Р. Кантільон, Д. Юм, Дж. Ло	Виділяють гроші як абсолютну форму багатства. Ототожнюючи свої інтереси з інтересами держави, представники меркантилізму затверджують, що нація тим багатше, чим більше золота й срібла вона має. Нагромадження багатства (природно, у грошовій формі) відбувається в процесі зовнішньої торгівлі або в ході видобутку благородних металів. Вважалося, що прибуток виникає в сфері обігу, в зовнішній торгівлі в результаті продажу товарів за кордоном за більшими цінами, ніж їх купили. Звідси сформовано твердження, що тільки праця, зайнята в сфері видобутку благородних металів, є продуктивною. На відміну від середньовічних традицій господарювання під час меркантилізму заходи держави з координації і регулювання економічного життя проявлялися через різні укази, статuti й одноznачні приписи. При переході від раннього меркантилізму до пізнього акцент зміщується від ідеї «грошового балансу» до ідеї «торгового балансу», у зв’язку з цим упор в економічній політиці робиться на протекціонізм чи політику державної підтримки національних виробників і торговців.	У працях меркантилістів центральним економічним суб’єктом була держава, індивіди сприймали як інструмент для забезпечення багатства держави та посилення її могутності. Наголошується, що економічні взаємовідносини між суб’єктами ринку проявляються не прямо, як в натуральному господарстві, а через процес купівлі-продажу на ринку, який є посередником. Глибина взаємозв’язків обумовлена прагненням поширити межі зовнішньої торгівлі. Зовнішнє спрямування діяльності сприймалося як основний спосіб збільшення прибутку економічних агентів, що в результаті буде відповідати інтересам держави, і самого суб’єкта. Посилюється значення державного регулювання взаємовідносин суб’єктів економічних процесів шляхом виконання соціально-економічних та міжнародних функцій. Відсутність незалежної економічної системи. Зародження ідеї створення нормативної основи економічних інститутів для забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Ідея раціонального, поетапного руху до відкритості економіки, яка запобігає нанесенню шкоди національно-державним інтересам країни й передбачає розумне використання протекціонізму.*
		Погляди меркантилістів покладено в основу сучасних тенденцій наближення електроенергетичних ринків шляхом поширення міжнародних відносин щодо купівлі-продажу електроенергії та розвитку міжкордонних зв’язків у цій сфері із забезпеченням національних інтересів країни. Виділяється роль інституцій для укріплення соціально-економічних відносин в країні, зокрема, в електроенергетичному комплексі.**
		Уперше в історії економічної думки до продуктивної праці віднесена тільки праця, що створює чистий продукт. Беручи до уваги лише зовнішню видимість, фізіократи не змогли розрізнити дію сил природи, які створюють споживну вартість, і функцію праці, здатної створювати вартість і додаткову вартість.*
Школа фізіократів у Франції, XVII-XVIII ст., Ф. Кене, Анн Р. Тюро	Джерелом багатства й процвітання націй фізіократи вважали насамперед розвиток сільського господарства, тобто оголосили сільське господарство єдиною галуззю, що створює багатство країни. Вони наполягали на тому, що саме постійно відтворені багатства сільського господарства є основою для всіх інших форм багатства, забезпечують занятість для всіх видів професій, сприяють благополуччю населення, сприяють динаміці промисловості й підтримують процвітання нації. Із вченням про чистий продукт у фізіократів тісно пов’язана концепція про продуктивну й непродуктивну працю.	З позиції державного регулювання взаємовідносин суб’єктів електроенергетичного ринку такий підхід є необґрунтованим, оскільки концепція формування ціни на електроенергію в процесі купівлі-продажу із розрахунку вартості лише самої електричної енергії без врахування додаткових послуг та складових реальної вартості 1 кВт*год не буде життєздатною.**
Класична теорія XVIII ст. – друга половина XIX ст., У. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, Д. Міль, Ж. Сей, Е. Селігмен, А. Вагнер, Ф. Бастіа, Мак-Куллох, Н. Сеніор	Концепція офіційної економічної політики того часу стосовно податків і державних витрат ґрунтувалася на ліберальному принципі, її положення передбачали мінімальне втручання держави у поведінку суб’єктів ринку, обмеження державних видатків і податків, обов’язкове формування і виконання збалансованого бюджету. Держава мала здійснювати видатки в основному на військові цілі, виплату процентів з державного боргу і управління. Оподаткування повинно було спиратися здебільшого на непрямі і майнові податки, бути простим і зручним. Головним регулятором економіки виступає ринок, якому повинна бути надана воля. Податкову систему визначили як упорядковане й систематичне вилучення частини доходів самостійно господарюючих суб’єктів і висунули чотири принципи оподаткування: загальність, визначеність, зручність сплати й справедливості. Представники прагматичної політекономії початку XIX ст. висунули теорію, за якою підприємці утворюють особливу групу трудящих, виконують функції організаторів, отримують прибуток як трудовий дохід, який є іншою назвою заробітної плати. Наголошується, що підприємці заради виробництва й нагромадження капіталу жертвують своїм добробутом, утримуються в повсякденному використанні коштів на особисте споживання, проявляють бережливість тощо. Вклавши свій капітал, вони переживають, ризикують, очікуючи ефекту від капіталовкладень. Проте теорія прибутку як винагороди за утримання діяльності й підвищення ризику суперечить фактам, які свідчать не про утримання, а про зростаюче споживання з боку підприємців.	В економічних дослідженнях XVIII-XIX ст. основним суб’єктом економічної діяльності та ринкових відносин стає індивід, який споживав, заощаджував, виробляв та обмінював продукцію, що і знайшло відображення у працях економістів. Економічний аналіз англійських класиків був спрямований на дослідження індивідуальної діяльності, що скеровувалася особистим інтересом. Одночасно з індивідуалізмом розвивався лібералізм, основною ідеєю якого було зведення до мінімуму втручання держави в економіку (функції держави обмежувалися), збереження вільної конкуренції, використання ринку як головного регулятора економіки. Узагальнено завдання держави зводилося до виконання нею функцій «нічного сторожа», тобто держава покликана охороняти мир, власність і правосуддя, не відіграючи при цьому керівної ролі у взаємовідносинах суб’єктів економічних процесів.*
		Основоположні принципи державного регулювання взаємовідносин суб’єктів електроенергетичного ринку (далі - ДРВСЕР) опираються на засади класичної теорії: лібералізація та забезпечення умов для розвитку вільної конкуренції; формування тарифної політики, системи розрахунків та платіжної дисципліни на підґрунті принципів оподаткування за класичною школою. Відбувається спроба пояснити економічні явища психологічними мотивами, яка так і не надала змістовного обґрунтування джерел виникнення прибутку у суб’єктів ринку; психологія поведінки окремих суб’єктів чи їх груп ще не знайшла своє місце в системі ДРВСЕР.**

Продовження табл. 1

Назва теорії, період формування, представники	Суть теорії	Роль держави у формуванні регулюючого впливу на взаємовідносини суб'єктів електроенергетичного ринку щодо застосування її функцій
Маржиналізм, остання третина XIX ст., К. Менгер, Ф. фон Візер, Е. фон Бем-Баверк, В. Джевонс, Ф. Еджуорт, Л. Вальрас, В. Парето	Здійснено переворот в методах аналізу. Центр ваги в аналізі був переміщений з витрат на кінцеві результати. В якості вихідного моменту для економічної теорії було прийнято суб'єктивне мотивування економічної поведінки індивідів. Маржиналісти розробили теорію економічної діяльності на основі індивідуальних уподобань індивіда. Навіть у міжнародному аспекті країна і нація не сприймалися як спільнота, група, що домінує у відносинах обміну; міжнародні економічні відносини розглядали та вивчали з точки зору міжіндивідуальних відносин. В економічну науку був вперше введений принцип граничності. Виник граничний аналіз. Змінилася постановка завдань. Маржиналісти акцентують увагу на статичних задачах, характерних для короткострокових періодів, у які величини не встигають змінитися. При цьому аналізуються різні способи використання ресурсів для задоволення потреб. Відбулася революція в теорії цінності. Відкидається класичний підхід, тобто зведення цінності до витрат праці або до інших факторів. Цінність визначається ступенем корисного ефекту, тобто ступенем задоволення потреб. Представники цієї теорії зазначають: рівновага ринку, що досягається завдяки механізму вільного ціноутворення і конкуренції, як тверджують одні теорії, протиставляється ролі держави в регулюванні економіки, розглянутої як найважливіший елемент стабільності в інших школах економічної думки.	Акценти постійно зміщуються від державного регулювання економіки на базі аналізу макроекономічних величин з погляду кількісних закономірностей у співвідношеннях між ними до панування вільної конкуренції. Таким чином, і кейнсіанство, яке проголошує підтримку ефективного попиту і повної зайнятості, і школа неокласицизму, і інші напрями, які знаходять своє застосування і синтезуються в нових теоріях, знайшли своє відображення тут.*
		Ідея першочерговості завдання підвищення корисного ефекту від задоволення потреб економічних агентів відображається в одному з основоположних принципів функціонування сучасного електроенергетичного ринку – балансування інтересів взаємовідносин його суб'єктів. Проте класичний підхід щодо врахування витрат та чинників формування ціни на електроенергію не може ігноруватися державною політикою. Відкритим залишається питання щодо ступеня участі держави в процесі регулювання електроенергетичного ринку. На відміну від поглядів маржиналістів, сучасний енергоринок потребує вирішення не лише статичних завдань, а й проведення глибокого аналізу динаміки зміни показників діяльності.**
Кейнсіанська теорія 20-30 рр. XX ст., Дж. Кейнс	Відображає елементи аналізу загального функціонування економіки, обґрунтовує важливі макроекономічні напрями державного регулювання. Дана теорія доводить необхідність створення «ефективного попиту» як умови для забезпечення реалізації зробленої продукції за допомогою впливу різних методів державного регулювання. Чималу роль у забезпеченні припливу інвестицій повинна зіграти держава з її не тільки кредитно-грошовою, але й бюджетною політикою, що здійснює керівний вплив на споживання шляхом застосування відповідної системи податків, не виключаючи можливість виникнення різного роду компромісів і варіантів співробітництва представників державної влади із суб'єктами приватного сектору економіки.	Ринковий механізм не в змозі самостійно й автоматично забезпечити усунення кризових явищ. Кейнс робить практичні висновки, виступаючи за те, щоб держава здійснювала систему регулювання економіки. Вплив держави повинен здійснюватися відповідно до трьох факторів, що визначають врегулювання попиту та пропозиції на ринку: схильності до споживання, гранична ефективність капіталу і норма відсотка.*
		Врегулювання попиту та пропозиції в процесі купівлі-продажу електроенергії відіграє особливу роль через стратегічну значущість збереження рівноваги на електроенергетичному ринку, що підвищує інтерес до питання споживання та ефективності капіталу. Недосконалість ринкової економіки, недостатній рівень її саморегульованості обумовлюють підтримку державного впливу на економічні процеси шляхом збільшення або зменшення попиту.**
Неокласична теорія 30-50 рр. XX ст., А. Маршалл, А. Пігу, У. Джевонс	Віdstoюють необхідність лібералізації економіки, призначаючи провідну роль приватній власності й недержавним господарським структурам. Система ринкових відносин розглядається ними як найбільш ефективна форма господарювання, що створює найбільш сприятливі умови для економічного розвитку. Відмінною рисою ринку, на їхню думку, є наявність «природного порядку», здатність ринкової системи до саморегулювання. Саме природний порядок забезпечує найбільшою мірою оптимальне сполучення приватних інтересів з інтересами суспільства.	В основу покладено концепцію саморегулювання економіки та обмеженого державного втручання. Виконання економічних функцій держави проявляється в реалізації її соціальної політики, яка впливає на обсяг та розподіл національного дивиденду, тобто економічного та загального добробуту (А. Пігу).*
		Положення неокласичної теорії особливо актуальні в період лібералізації електроенергетичних ринків та становлення процесу державного регулювання конкурентних відносин між суб'єктами енергоринків.**
Інституціоналізм 50-70 рр. XX ст., У. Мітчелл, Т. Веблен, Дж. Кларк, П. Самуельсон, Д. Гелбрейт, Т. Баллог, Я. Тінберген, Ф. фон Хайєк	Інституціоналізм починає розвиватися з кінця XIX ст. шляхом розвитку теорії нового постіндустріального суспільства, яка заснована на діяльності незалежних організованих інститутів. Напрямок економічної думки, в якому основна увага приділяється діяльності інститутів в області прийняття економічних рішень, причому представники цієї школи вбачають у державі реальну силу, здатну стримати негативні процеси у соціальній сфері, а необхідність посилення регулюючої ролі держави пов'язується зі здійсненням реформ. В інституціоналізмі варто розрізняти кілька напрямів: соціально-психологічне (Т. Веблен), соціально-правове (Дж. Коммонс), кон'юнктурно-статистичне (У. Мітчелл). Найважливіша риса інституціоналізму – ідея «соціального контролю» над економікою. Прихильники цього напрямку називають інститутами державу, законодавство, громадські організації, родину тощо. Ідея врахування впливу на економічне зростання усієї сукупності суспільних відносин і необхідності втручання держави в економіку. Увагу звернено на потреби посилення контролю суспільства над бізнесом (Дж. Кларк), неминучості монополій в певних сферах (Ф. фон Хайєк), необхідності контролю сильного керівництва над приватними монополіями. Послідовна реалізація цієї концепції передбачає більш позитивні результати, ніж безпосереднє державне управління.	Роль держави щодо виконання своїх функцій зростає у зв'язку з необхідністю організації і стимулювання науково-технічного прогресу, що виявляється у реалізації соціальних й економічних функцій. В основі їх концепцій знаходиться ідея синтезу соціологічного та економічного аналізу. Концепція інституціоналістів розкриває дві проблеми - економічності влади і контролю над нею. Процес модифікації економіки вільної конкуренції у монополістичну значно прискорився на європейському континенті, де ідеї економічного лібералізму, що проголошували повну свободу торгівлі і ринків, та інші положення про неутрачання держави в економіку перестали, так само, як і в США, відповідати реальній дійсності. "Закон ринків" Ж.-Б. Сейя, на який більше 100 років опирались представники "чисто економічної теорії" (спочатку класики, а потім маржиналісти), втратив свою привабливість.*
		Основною концепцією інституціоналізму є оцінка економічних факторів залежно від середовища, в якому вони функціонують. Інститути розглядаються крізь призму їх впливу на рішення, що приймаються суб'єктами електроенергетичного ринку. Інститути у вигляді набору правил і норм не визначають цілком поведінку людини, а лише обмежують набір альтернатив, з яких індивід може вибрати відповідно до своєї цільової функції. Механізм, який забезпечує дотримання встановлених правил учасниками ринку, стає компонентом інституційної структури суспільства внаслідок того, що правила виконують функцію обмежень у ситуації вибору тільки в тих випадках, коли вони є дючими, функціонуючими, а це положення залежить від якості впровадження ДРВСЕР. Ідея монополізації окремих сфер діяльності електроенергетичного ринку стає актуальною в контексті сучасного погляду на формат взаємовідносин суб'єктів енергоринку в період його реформування.**

Закінчення табл. 1

Назва теорії, період формування, представники	Суть теорії	Роль держави у формуванні регулюючого впливу на взаємовідносини суб'єктів електроенергетичного ринку щодо застосування її функцій
Монетаризм 70-80 рр. XX ст., М. Фрідмен, М. Уейденбаум, А. Бернс, Г. Стайн, У. Фелінер, А. Лаффер, К. Джозеф, А. Селдон	Прихильники ліберального підходу до економіки, представники монетаризму, вважають, що гроші є вирішальним фактором суспільного відтворення. Кількісна теорія грошей встановлює прямий зв'язок між ростом грошової маси в обігу й ростом товарних цін. Всі коливання рівня економічної активності супроводжуються змінами в пропозиції грошей. Надмірно підкреслюючи роль грошової маси, ігноруються інші фактори господарської діяльності. Внесок монетаризму в економічну науку складається в глибокому дослідженні механізму впливу грошового світу на товарний світ, грошових інструментів і грошової політики на господарську діяльність.	Економічна школа, яка пропагує відмову від широкого втручання держави в економіку і віддає перевагу непрямим методам, а саме - регулювання грошового обороту. Монетаристи вважають, що система вільного ринку забезпечує макроекономічну стабільність на основі конкуренції за умови, що держава не втручається у функціонування економіки; наполягали на зниженні державних регуляторів до мінімуму, допускаючи податкове й бюджетне регулювання.* Підхід до державного регулювання взаємовідносин електроенергетичного ринку через обмеження втручання держави тільки в сфері грошового регулювання не є дієвим в силу специфічності й стратегічного значення електроенергетичної галузі й правил функціонування електроенергетичного ринку, які вимагають застосування державними органами широкого, науково-обгрунтованого комплексу методів, важелів, інструментів тощо в процесі регулювання.**
Концепція «неокласичного синтезу» (економіка) кінець XX – початок XXI ст., П. Самуельсон, Дж. Хікс, В. Леонтьєв	Ця концепція є подальшим розвитком і спробою «примирення» різних підходів до аналізу основних економічних процесів, зокрема, до питань державного регулювання економіки. Незважаючи на домінування в ній інтегруючої основи, об'єктивно претендує на цілісність у підході до розробки широкого кола актуальних макро- і мікроекономічних проблем. Основне методологічне поєднання синтезу – не протиставляти й не відкидати, а спробувати об'єднати раціональне в різних теоретичних підходах. Спроба примирення проглядається відносно меж втручання держави в економічні процеси. Концепція розглядає можливість забезпечення максимальної зайнятості, низького рівня інфляції й економічного росту (трьох несподіваних раніше цільових орієнтирів) при сполученні елементів ринкового механізму з дотриманням його принципів економічного лібералізму й кейнсіанських елементів державного регулювання, що обмежує стихію й виправляє недосконалість вільного ринку. Суть синтезу полягала в тім, що залежно від стану економіки пропонувалось використовувати або кейнсіанські методи регулювання, або пропозиції економістів, які стояли на позиціях обмеження втручання держави в економіку та вважали найліпшими регуляторами грошово-кредитні механізми, що діють за умов вільного ринку, забезпечуючи рівновагу між попитом і пропозицією, виробництвом і споживанням. Прихильники “неокласичного синтезу” не перебільшували регулюючих можливостей ринку. Вони вважали, що в міру ускладнення економічних взаємозв'язків і відносин слід удосконалювати та активно використовувати різноманітні методи державного регулювання.	За поглядами представників неокласичного синтезу, світова економічна система є сталою, незалежно від спрямування національних політичних курсів. Вона функціонує за законами ринкової економіки, які відображають зіткнення економічних інтересів. Тому умовою її успішного розвитку є досягнення ринкової рівноваги за мінімальним міждержавним регулюванням. Вважається за необхідне обмеження протекціоністського втручання, яке заважає вільному руху капіталу. Державі відводиться проведення активної податкової й грошово-кредитної політики, але не тільки на основі використання антиінфляційних заходів щодо «природної норми безробіття», а також з урахуванням принципів вільного ринку в моделі «соціального ринкового господарства».* Принцип відкритої економіки та міжнародних економічних відносин, вільного ринку, що ґрунтується на раціональному поєднанні елементів різних теоретичних підходів, сприяє поглибленню залучення процесів вітчизняного електроенергетичного ринку до системи міжнародних енергоринків, що обумовлює ускладнення партнерських взаємовідносин суб'єктів ринку та вимагає оновлення державного регулювання у цій сфері.**
* виявлення прояву державного впливу на протікання економічних процесів та формування взаємовідносин господарюючих суб'єктів в межах економічної теорії; ** визначення ролі держави у регулюванні діяльності економічних агентів, що може бути покладено в основу формування принципів ДРВСЕР сучасного етапу розвитку.		

Примітка: складено автором на основі [15, 18, 27-33].

створення інституційної основи. Положення теорії інституціоналізму концентруються на створенні міцної нормативно-правової бази державного регулювання взаємовідносин між економічними агентами, представники цієї економічної школи підкреслюють значущість проблеми визначення ступеня монополізації ринку. Переходячи у площину електроенергетичного ринку, слід зазначити, що процес ДРВСЕР ускладнюється наростаючою кількістю конфліктів та розбіжностей в інтересах суб'єктів ринку через поширення форм та зростання масштабу їх діяльності, що створює нові завдання для державного регулювання, зокрема, у напрямку формування дієвих інституцій та обґрунтування збереження монопольного становища окремих груп відповідно до сучасних реалій.

Ряд положень, які можуть бути покладені в основу принципів ДРВСЕР, відтворено в межах класичної теорії. Найбільш актуальними з них стають: сприяння вільній конкуренції, спрощення та забезпечення прозорості тарифоутворення. Окремого значення у класиків набуває роль психологічного аспекту поведінки економічних агентів в процесі сприйняття регулюючого впливу з боку держави, проте ДРВСЕР не враховує цей фактор у вирішенні проблеми балансування інтересів різних груп суб'єктів в сучасних умовах ринку.

Таким чином, еволюція ролі держави в регулюванні господарських взаємовідносин у світі поглядів відомих економічних шкіл дала можливість показати, як змінювались умови стосовно втручання держави в економічні процеси шляхом виконання своїх економічних і соціальних функцій і які з наведених підходів можуть бути покладені в основу організації ДРВСЕР.

Розвиток електроенергетичного ринку вимагає вдосконалення методичних основ ДРВСЕР. Формування компонентів організаційної системи ДРВСЕР та визначення їх функціонального призначення було покладено в основу структурно-функціональної моделі, що наведено на рис. 5.

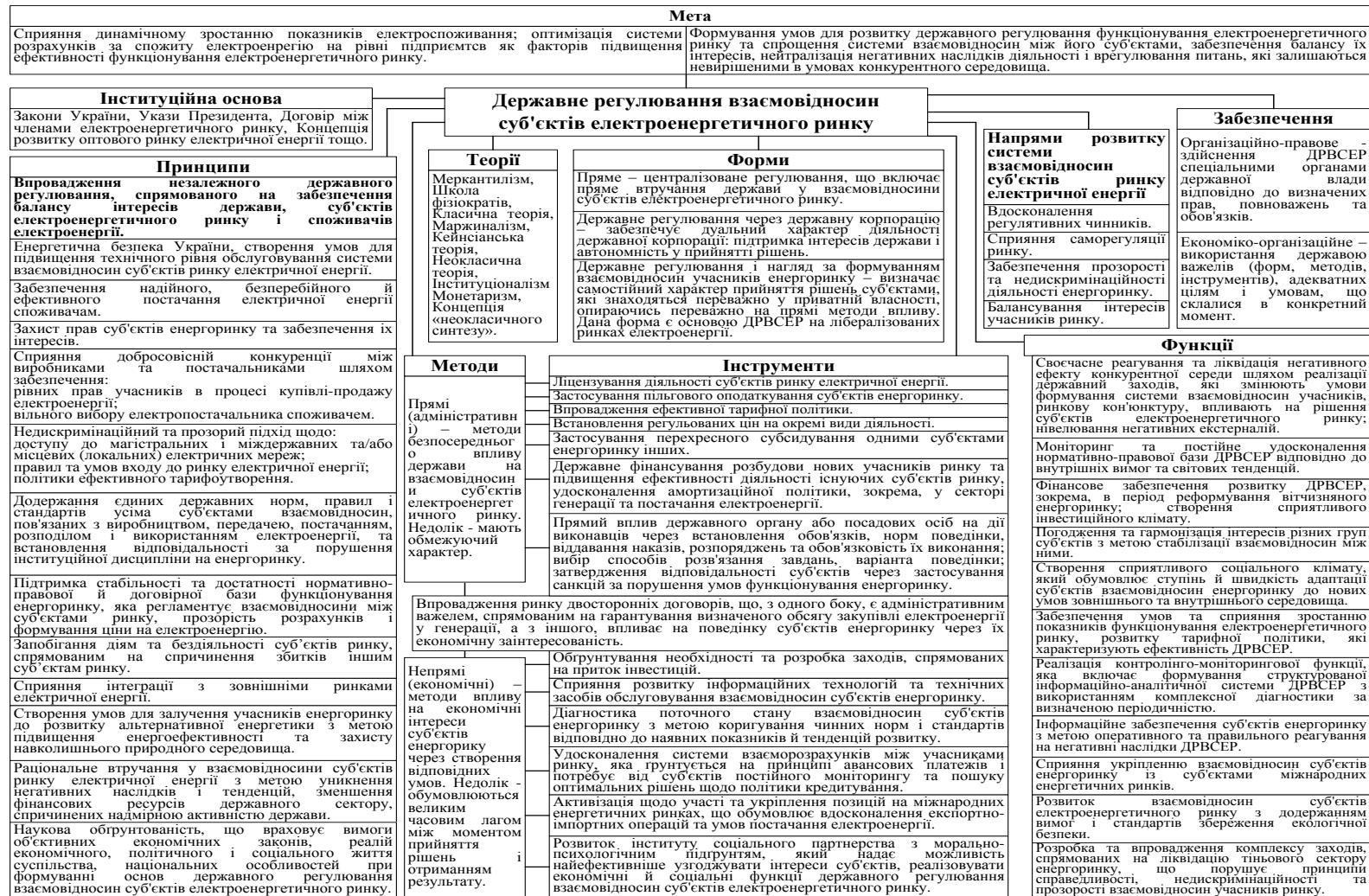

Рис. 5. Структурно-функціональна модель державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку

Примітка: складено автором на основі [2-3, 5-10].

Аналіз структурно-функціональної моделі ДРВСЕР, запропонованої автором (рис. 5), дозволив зробити висновок, що електроенергетичний ринок являє собою складну систему, ефективність функціонування якої залежить від грамотної та раціональної організації регулюючого впливу з боку державних органів на формування взаємовідносин між суб'єктами енергоринку, що обумовлено рядом чинників: науковою обґрунтованістю вибору форм, методів, інструментів державного регулювання; наповненням функціональної складової та характером забезпечення; додержанням принципів здійснення регулюючого впливу; систематизованістю інституційного підґрунтя відповідно до мети державного регулювання й напрямів розвитку міжсуб'єктних відносин ринку електричної енергії.

Побудова організаційно-функціональної структури електроенергетичного ринку України; виявлення ключових ознак процесу організації державного регулювання відносин між учасниками з обґрунтуванням необхідності втручання держави та побудови логіки регулювання діяльності суб'єктів ринку електричної енергії; виділення принципів ДРВСЕР на основі інституційного підходу; визначення ролі держави у регулюванні економічних взаємовідносин як основи формування принципів ДРВСЕР відповідно до еволюційних поглядів відомих економічних теорій; створення структурно-функціональної моделі ДРВСЕР на основі систематизації його науково-методологічного підґрунтя дозволяють надати якісну оцінку організаційної основи, визначити особливості методичного інструментарію ДРВСЕР.

Перспективами подальших досліджень є вивчення закордонного досвіду державного регулювання електроенергетичних ринків, виділення проблем і тенденцій міжнародного партнерства у сфері електроенергетики, зокрема, порівняння існуючих моделей функціонування енергоринків із діючою вітчизняною моделлю, з метою гармонізації системи відносин між учасниками ринку електричної енергії з урахуванням організаційних особливостей, основ теоретичного, інституційного, методичного підґрунтя

процесу державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку.

Список літератури: 1. *Ильичев, Л. Ф.* Советский философский словарь [Текст] / [гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев и др.]. — М.: Советская энциклопедия, 1974. — 840 с. 2. Про засади функціонування ринку електричної енергії України: Закон України № 663-VII від 24.10.2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/663-18>. — Назва з титул. екрану. 3. Про електроенергетику: Закон України № 575/97-ВР від 16.10.1997 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>. — Назва з титул. екрану. 4. *Дідківська, Л. І.* Державне регулювання економіки [Текст] / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. — К.: Знання, 2008. — 213 с. 5. *Беляєв, О. О.* Економічна політика [Текст]: навч. посіб. / О. О. Беляєв, А. С. Бебело, М. І. Діба. — К.: КНЕУ, 2004. — 287 с. 6. Про схвалення Концепції функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2002 № 1789 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1789-2002-%D0%BF>. — Назва з титул. екрану. 7. *Туменов, А. А.* Рынок электроэнергии: от монополии к конкуренции [Текст] / А. А. Туменов. — М.: Энергоатомиздат, 2007. — 416 с. 8. *Бодров, В. Г.* Концепції та моделі структурного розвитку в плановій економіці [Текст] / В. Г. Бодров // Банківська справа. — 1999. - № 1. — С. 53-54. 9. *Слупський, Б. В.* Сучасні форми та методи державного регулювання ринків електроенергії [Текст] / Б. В. Слупський // Розвиток публічного адміністрування на засадах менеджменту: європейський контекст: матеріали наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 15-16 трав. 2009 р.) [Текст] / [за заг. ред. С. М. Сербогіна]. — Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2009. — С. 278-280. 10. *Слупський, Б. В.* Форми та методи державного управління електроенергетичною галуззю [Електронний ресурс] / Б. В. Слупський, В. А. Малюська. — Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12SBVUEG.pdf>. — Назва з титул. екрану. 11. *Слупський, Б. В.* Особливості й причини формування енергетичних систем: обґрунтування державного регулювання в сфері електроенергетики [Електронний ресурс] / Б. В. Слупський // Державне управління: удосконалення та розвиток. — Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=107>. — Назва з титул. екрану. 12. *Франчук, І. А.* Особливості державного регулювання енергетики в ринкових умовах [Текст] / І. А. Франчук // Вісник НАДУ при Президентові України. — 2008. — № 4. — С. 91-98. 13. *Франчук, І. А.* Врахування ризиків і обмежень при формуванні системи державного регулювання енергетичної сфери [Текст] / І. А. Франчук // Економіка та держава. — 2008. — № 10. — С. 70-72. 14. *Франчук, І. А.* Аналіз структури ринків електроенергії, диференційованих за видами діяльності і напрямками розвитку їх державного регулювання [Текст] / І. А. Франчук // Економіка та держава. — 2009. — № 1. — С. 76-79. 15. *Небава, М. І.* Теорія макроекономіки: навч. посіб. [Текст] / М. І. Небава. — К.: Слово, 2005. — 536 с. 16. ДП «Енергоринок». Учасники ОРЕ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.er.gov.ua/doc.php?p=2656>. — Назва з титул. екрану. 17. *Ефимов, В. М.* Предмет и метод интерпретативной институциональной экономики [Текст] / В. М. Ефимов // Вопросы экономики. — 2007. — № 8. — С. 49-67. 18. *Кузьминчук, Н. В.* Забезпечення фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіонів: підходи, методи, напрямки реалізації [Текст]: Монографія / Н. В. Кузьминчук. — Львів: Ліга-Прес, 2012. — 624 с. 19. *Степаненко, С. В.* Передумови та необхідність державного регулювання процесів економічного розвитку України [Електронний ресурс] / С. В. Степаненко. — Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-1/doc/2/05.pdf>. — Назва з титул. екрану. 20. *Третяк, Г. С.* Державне регулювання економіки [Текст]: навч. посіб. / Г. С. Третяк, К. М. Бліщук; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2008. — 118 с. 21. *Бараннік, В. О.* Стратегія та практика управління паливно-енергетичним комплексом. Досвід України [Електронний ресурс] / В. О. Бараннік, М. Г. Земляний. — Режим доступу: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/58.htm>. — Назва з титул. екрану. 22. *Єрмілов, С. Ф.* Державна політика енергоефективності в українському та європейському контексті [Електронний ресурс] / С. Ф. Єрмолів. — Режим доступу: http://www.esco-sys.narod.ru/2011_2/art044.pdf. — Назва з титул. екрану. 23. *Праховник, А. В.* Формування інформаційного забезпечення розрахунків за електричну енергію в умовах запровадження перспективних моделей енергоринку України [Текст] / А. В. Праховник, О. В. Коцар // Енергетика та електрифікація. — 2009. — № 3. — С. 40-51. 24. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/index>. — Назва з титул. екрану. 25. Понятие и признаки организации [Електронний ресурс] / Энциклопедия менеджмента. — Режим доступу: <http://www.pragmatist.ru/organizaciya-i-ee-formy/ponyatie-i-priznaki-organizacii.html>. — Назва з титул. екрану. 26. *Трошкина, Т. Н.* Организационные основы государственного регулирования внешнеторговой деятельности [Електронний ресурс] / Т. Н. Трошкина. — Режим доступу: <http://www.lawmix.ru/comm/253>. — Назва з титул. екрану. 27. *Агапова, И. И.* История экономической мысли. Курс лекций [Текст] / И. И. Агапова — М.: Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ». Издательство ЭКМОС, 1998. — 248 с. 28. *Иванов, Ю. Б.* Современные проблемы налоговой политики [Текст] / Ю. Б. Иванов, А. Н. Тищенко. — Харків: ІНЖЕК, 2006. — 328 с. 29. *Лисяк, Л. В.* Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-

економічного розвитку України [Текст]: Монографія / Л. В. Лисяк. — К.: ДННУ АФУ, 2009. — 600 с.

30. Вишневецький, В. П. Налогообложение: теории, проблемы, решения [Текст] / [под общ. ред. В. П. Вишневецкого]. — Донецьк: Дон НТУ, ІЕП НАН України, 2006. — 504 с.

31. Современные школы экономической мысли [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://modern-econ.ru/vvedenie/predmet-metod/razvitiye/sovremennye.html>. — Назва з титул. екрану.

32. Стеченко, Д. М. Державне регулювання економіки [Текст]: навч. посіб. / Д. М. Стеченко. — [2-ге вид., стер.]. — К.: Знання, 2004. — 262 с.

33. Чугунов, І. Я. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку [Текст]: Монографія / [за ред. І. Я. Чугунова]. — К.: ДННУ АФУ, 2009. — 848 с.